

AZ ERDŐBIRTOKOK SZEREPE A DIÓSGYŐRI KORONAUADALOM GAZDÁLKODÁSÁBAN A 18. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

VERES LÁSZLÓ

Az egykori *diósgyőri koronauradalom* erdőgazdálkodásának történetéről két alapvető, összefoglaló jellegű munka is tájékoztat.¹ Azonban mindkét feldolgozás hiányosságaként róható fel az, hogy alig, vagy csupán csak főbb vonásaiban érintik a szakszerűnek nevezhető erdőgazdálkodás előzményeit, s alig világítanak rá arra a véleményünk szerint fontos összefüggésre, amely az erdőgazdálkodás és az egész uradalomban érvényre jutott birtokpolitika között tapasztalható. Jelen tanulmányunkban egyrészt adalékokat kívánunk szolgáltatni az erdőbirtokok intenzívebb gazdasági hasznosítását célzó törekvések megvalósításához, másrészt pedig megpróbálunk rávilágítani azokra az okokra, amelyek végső sorban a törekvések mozgatói voltak, következésképpen lehetővé tették azt, hogy az uradalmi erdőbirtokok gazdasági jelentősége, súlya egyre fokozódjon.

A diósgyőri koronauradalom erdőbirtoka a Bükk hegység keleti részén, *Kisgyőr, Bükkaranyos, Görömböly, Tapolca, Miskolc, Sajóbáony, Radostyán, Parasznya, Makáld és Szentlélek-puszta* által határolt területen helyezkedett el. Egy 1744-ből származó összeírás szerint ennek az erdőbirtoknak a legértékesebb részei, a „makktermő erdők” voltak, amelyek közül a következők lettek az uradalom számára a legfontosabbak:

„1. Zsérc felé 3 mérföldnyire terjed s a határa a Passa völgyében van.

2. Visnyó felé 2 mérföldnyire terjed. Ennek a területén látható a Szentlélek nevű hely, ahol a pálos atyák egykori kolostora állott.

3. Varbó felé 1 mérföldnyire terjed s zálogban van. Határa a Haricza-völgy, amely nevét az ugyanilyen nevű patakról nyerte.

4. Báony felé kb. 1/4 mérföldnyire kiterjedő erdő.”²

Amikor 1755-ben, több mint 200 év után kiváltották az uradalmat a zálogból, az akkor készült összeírás is csupán csak ezt az erdőterületet tartotta érdemesnek feljegyezni. Ezeknek az erdőterületeknek a nagysága azonban egyáltalán nem tükrözte a tényleges uradalmi erdőbirtok kiterjedését. A koronauradalom erdőbirtokának területe egy XIX. század végi felmérés szerint 23 430 ha volt, ezzel szemben a XVIII. századi adatok ennek csupán 1/3, 1/4 részét vették számba.³

1. *Enyedi János* 1907.; *Szilas Géza–Kolossváry Szabolcsné* 1975.

2. Heves megyei Levéltár (a továbbiakban: HmL.) Egri Káptalan magánlevéltára. Nagyréposti iratok III. (Miscellanae) $\frac{XII-2/d}{63}$ conscriptio dominii Diós Győr 1744.; Borsod megye Levéltára (a továbbiakban: BmL.) 601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 718. sz. irat. Urbarium regii Coronalis dominii Diósgyőr 1756.

3. *Bedő András* 1885. 126–127.

A diósgyőri uradalom szakszerű erdőgazdálkodásáról a XVIII. század utolsó harmadának kezdetétől szólhatunk. Az első *vágásterv*, amely a túlnyomórészt tölgy állományú erdők kitermelését szabályozta, egy ismeretlen nevű egi szerzetes munkája nyomán 1772-ben készült el. Az egi szerzetes felmérését felhasználva a lipótvári cs. kir. vashámor felügyelője *térszakozással* sorszámozott vágásokra osztotta az erdőket, s ez a sorszámozás – amely a térképen a parcellákon feltüntetve szerepelt – határozta meg a fakitermelés útját. Néhány évvel később, 1779-ben egy újabb vágásterv készült *Andreas Kneidiger* kamarai mérnök térképének felhasználásával. A terv készítője *Mogyoróssy Antal* a szepesi magyar kamara hivatalnoka volt. Az általa készített vágásterv annyiban különbözött az 1772-ből származótól, hogy három *vágási sávra* osztotta az erdőségeket, s mindegyik *sávban* 100–100 *vágást* engedélyezett. Az egyes vágások 4000 öl becsült famennyiséget tartalmaztak. Ebben a tervben már nem sorszámozással jelölték a fakitermelés irányát, hanem az egyes parcellákban évszámmal a fakitermelés évét. Tehát az utóbb készült és 100 évig, 1875-ig érvényben levő terv azért volt előnyösebb, mert meghatározta az egy évben kitermelhető famennyiséget, s ezen túl a tarvágással kiírtott terület újratelepítését is előírta, mivel 100 év múlva újra a parcellasor elején kellett kezdeni a fakitermelést. Egyébként innen származott a terv lényegét összefoglaló rövid elnevezés is: *100 éves vágásforduló*.⁴

Az 1779. évi erdőgazdálkodási terv külön erdőterületet biztosított az uradalmi erdőbirtokon levő legjelentősebb ipari üzem, a Fazola-féle vashámor szükségletére. A vasverő *hámor* termelése kezdetben évente 4000 öl fát igényelt, a későbbiekben pedig, az 1780-as évektől már mintegy 7300 öl fára volt szükség a folyamatos termelés biztosítására. Ezekből az adatokból kitűnik, hogy a 100 éves vágásfordulót engedélyező terv nem tette volna lehetővé a folyamatos vasgyártást, illetve a hámor kapacitásának növelését, ezért egy összefüggő, nagyobb, szabadon felhasználható erdőterület kiszakítására volt szükség. Így ezt a kihásított erdőterületet nem érintette az erdőgazdálkodási terv.⁵ Ezzel szemben az uradalom másik legjelentősebb ipari üzeme, az 1755-ben új helyre települt *üveghuta* sokkal kedvezőtlenebb elbírálásban részesült akkor, amikor számára nem jelöltek ki szabad felhasználású erdőterületet, s a faigényt csak a vágási terv előírásai szerint lehetett biztosítani. Vagyis az üveghuta csak a soron következő és maximálisan 4000 öl fát tartalmazó parcellát használhatta. Amikor az üveghuta áttelepülése szükségessé vált, akkor az új telep is csak ott alakulhatott ki, ahol az erdőgazdálkodási terv szerint megkezdődhetett a fakitermelés. Ilyen esetben még az sem jelenthetett méltányos elbírálást a huta számára, hogy a törőmalmok és egyéb berendezések üzemeltetéséhez rendkívül fontos vízi energia nem állott ezeken a helyeken rendelkezésre.⁶ Feltételezhetjük, hogy az üveghuta erdőfelhasználásának korlátozása, behatárolása Mária Terézia azon rendelkezésének volt a következménye, amely előírta „ . . . hogyha nem is szüntetik be az üvegyártást és hamuzsírétést, legalább korlátozzák annak üzemét olyan mértékig, hogy a diósgyőri

4. A terv egyik eredeti példánya a Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentációjában található. (A továbbiakban HOM. HTD.) Leltári száma (Ltsz.): II.24. A térkép eredeti felirata: Char-ten Von denen gesamen Diosgyörer Kaál Waldungen, Voraus die im Jahr 1776 von Kaál Ingenieur Andreas Kneidiger gesehene eintheilung zu ersehen.

5. *Soós Imre* 1960. 14.

6. *Veres László* 1979. 31.

erdőségek faanyagát ezután a vasgyár számára tarthassák fenn, mely a közérdeket hatékonyabban fogja szolgálni.”⁷

A diósgyőri koronauradalom 1770-es években készült erdőgazdálkodási tervei joggal nevezhetők egy szakszerű erdőhasznosítást biztosító gazdaságpolitika eszközeinek. Ezen tervek megszületése és gyakorlati alkalmazása már önmagában is utal arra, hogy a XVIII. század második felére az erdőbirtokok gazdasági tényezővé váltak az uradalmi gazdálkodásban. Az erdőgazdálkodási tervek egyes vélemények szerint annak köszönhetőek megszületésüket, hogy az 1770-es években az uradalmi erdőkben létrejött a Fazola-féle vasverő hámor és vasolvasztó. A diósgyőri koronauradalom gazdasági életét irányító szerv, a *szepesti magyar kamara* és egyben a kincstár érdeke azt kívánta, hogy a vízi utak hiányában nehezen hozzáférhető erdők fáit helyben, ipari üzem hasznosítsa, s ennek a célkitűzésnek kiválóan megfelelt a vasolvasztó és vasverő hámor telepítése.⁸ A Fazola-féle vasverő hámor fafelhasználása — az építkezésekhez felhasznált faanyagokon túl — faszén és más gyártási műveletekhez szükséges alap- és segédanyag formájában a XVIII. század 70-es és 80-as éveiben évente mintegy 2200–2500 Rhft jövedelmet biztosított az uradalom számára. Ennek a bevételnek a jelentőségét és nagyságát az helyezi helyes megvilágításba, ha más jövedelemforrásokból származó pénzüsségeket, mint viszonyító adatokat is felsorakoztatunk. Egy iparos (csizmadia, varga, fazekas stb.) *árulószín* bérleti díja ebben az időszakban 30–300 Rhft között mozgott. A mészárszékek és boltok bérleti díja évente 50–500 Rhft volt. Az uradalom erdőségeiben működő másik legjelentősebb ipari üzem, az üveghuta összességében évente 500 Rhft jövedelmet jelentett az uradalomnak. Az uradalom teljes területén, a mezővárosokban, jobbágyfalvakban és az erdőkben levő haszonvételi források teljes bérleti díja és a censusok évente 50–55 ezer Rhft-ra rúgtak.⁹

Az uradalmi erdők fáit felhasználó iparág, a vasgyártás telepítése természetesen — e sajátos gazdasági okon túlmenően — nem valósulhatott volna meg, ha a bécsi udvar gazdasági politikája nem vett volna kedvező fordulatot a kamarai birtokgazdálkodás terén. A XVIII. század derekának külpolitikai viszonyai, így többek között a porosz–osztrák háború következményeként a bécsi udvar a nagyobb pénzszerzés reményében felkarolta a kincstári birtokokon a tervszerű, intenzív gazdálkodás ügyét. Ez a kamarai birtokpolitika elsősorban a cseh és az osztrák ipar számára nélkülözhetetlen nyersanyagok termelését szorgalmazta és segítette elő a kincstári birtokokon. A szarvasmarha-tenyésztés és a gabonatermesztés fejlesztése nem volt létfontosságú, mert a korszak adott szintjén a termelékenység képes volt biztosítani az örökös tartományok igényét. Számunkra — jelen esetben — e gazdaságpolitikának talán az a leglényegesebb sajátossága, hogy lehetővé tette olyan iparok meghonosítását és fejlesztését, amelyek az örökös tartományok érdekeit nem sértették. A magyarországi kincstári birtokokon folyó ipari tevékenységek közül éppen a diósgyőri koronauradalom területén, a bükk-i erdőbirtokokon megvalósított ipar-telepítés volt a legfigyelemre méltóbb, a legfontosabb.¹⁰ A vasipar megszületése kedvező

7. A rendelet szövegét L. Soós Imre 1960. 12. Az irat eredeti jelzete: Országos Levéltár (a továbbiakban: OL.) Kamara. Liber Expeditionum 1772. január A. 30. sz.

8. Vö. Szilas Géza–Kolossváry Szabolcsné 1975. 140.

9. BmL/601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 718. sz. irat. Urbarium regii Coronalis dominii Diósgyőr 1756. és a Perceptorium Fixarum Censum et Arendarum RCoronalis Dominii Diósgyőr c. iratok az 1756/57. és az 1786/87. közötti időszakból.

10. Nagy István 1971. 120.; Eckhart Ferenc 1958. 85–88.

zően hatott az erdők, addig kevés hasznot hozó fának értékesítésére és ez a gazdasági ok közvetve az erdőgazdálkodás tervszerűvé válását eredményezte.

Ha a diósgyőri uradalom gazdálkodásában az erdőbirtokok gazdasági szerepét, jelentőségét a vasipar oldaláról szemléljük, akkor e kérdéskörnek csupán egyik jellemzőjét ragadjuk meg. A szakszerű erdőgazdálkodás kibontakozásának, az erdőbirtokok gazdasági tényezővé válásának csak egyik oka volt a vasgyártás, fő okként azonban mindenképpen az összuradalmi birtokpolitika szerkezetében bekövetkezett módosulásokat, változásokat kell figyelembe vennünk. Mint már korábban erről említést tettünk, a diósgyőri korona-uradalom életében 1755-ben, a zálogból történt kiváltást követően döntő fordulat következett be. Az uradalom irányítói a kincstári érdekek szem előtt tartásával ekkor határozták el először, hogy a zálogba adás helyett az uradalmi gazdálkodás fejlesztésével kívánunk jelentősebb jövedelemre szert tenni.¹¹ A kamarai szervek már a visszaváltáskor felismerték, hogy az uradalomból származó pénzjövödelmek emelésének alig járható útja a majorsági birtok fejlesztése. Ez elsősorban az uradalom területi adottságaiból következett. A földterület jelentős részét az erdők tették ki, s a jobbágyfalvak túlnyomó többsége is rossz földrajzi körülmények között, erdők közelében, vagy erdők kiirtásával nyert területeken helyezkedett el. Mindössze az uradalom nyugati részén, *Kövesd* és *Keresztes* környékén voltak gabonatermesztésre alkalmas területek. Az uradalmi tisztviselők az 1755-ben kibocsátott urbáriumban is egyértelműen jelezték, hogy az „egyébként is szűkös majorságok eltöröltetnek, és elrendeltetik, hogy az összes urasági majorsági földet osszák szét a jobbágyok között.”¹² Bár a későbbi időszakok összeírásaiból és más egyéb dokumentumaiból kiderül, hogy mégis maradtak majorsági földek, amelyek összterülete 10 ezer hold körül volt, de ezek a birtokok szétszórta területek el és inkább bérbeadás útján hasznosították őket.¹³ Így hüvelyezhető ki az 1755. évi urbárium kitételének és az ehhez hasonló későbbi összeírásokban előforduló megjegyzéseknek helyes értelme is, miszerint: „Mivel az uradalom földművelést nem űz, nincsennek is szántóföldjei.”¹⁴

A saját kezelésében levőnek minősíthető szántók és rétek területe ténylegesen alig volt számottevő az uradalom teljes területéhez viszonyítva, amely elérte a 100 ezer kh-t. Már az uradalmi kezelésű földek bérbeadása is jelzi, hogy sokkal kedvezőbb volt az uradalom számára a bevételek növelésére a földesúri haszonvételek bérbeadása és a települések pénzdóójának emelése. A földesúri haszonvételek és más jövedelemforrások bérbeadásából származó jövedelmek illusztrálására emeljük ki, hogy 1755-ben a feljegyzések szerint 29 055 Rhft volt a bevétel, és a *census*-ok összege mintegy 8500 Rhft-t tett ki.¹⁵ Az uradalmi bevételt tükröző számadatok tanulmányozása önmagában még arra engedne következtetni, hogy a XVIII. század hatvanas éveire alig tapasztalható számottevő növekedés, hiszen 12–15 000 Rhft volt a jövedelem emelkedése. Nem szabad azonban figyelmen

11. *Veres László* 1978–79. 199–200.; *Herzog József* 1924. 433. E birtokpolitika elsősorban Grassalkovich kamarai elnök elképzelései alapján öltött testet. Grassalkovich személyiségét, tevékenységének rövid összefoglalását L. *Hóman Bálint–Szekfü Gyula* 1934. 424.

12. E kérdéskör összefoglalását L. *Veres László* 1977. 37–40.; BmL./601. A diósgyőri korona-uradalom iratai. 718. sz. irat. *Urbarium regii Coronalis dominii Diósgyőr 1756.*

13. *Veres László* 1977. 40–42.

14. OL. Delin 6–579. A diósgyőri korona-uradalom összeírása 1775 augusztusában.

15. BmL./601. A diósgyőri korona-uradalom iratai. 718. sz. irat. *Urbarium regii Coronalis dominii Diósgyőr 1756.*

kívül hagynunk – a bérbe adható új létesítményeken kívül – egy igen fontos tényezőt, nevezetesen azt, hogy a visszaváltás időszakában még a robot pénzben történő megváltására lehetőség nyílt és több újonnan betelepített jobbágyfalú lakossága alig adózott. Az 1760-as évektől az uradalom egyre inkább arra törekedett, hogy a robotot inkább természetben fizessék a jobbágyok, s ezt az ingyenmunkát elsősorban a fakitermelésre, faszállításra igyekeztek felhasználni. Az úrbéri előzetes felmérés kérdőpontjaira adott válaszokból egyértelműen kiderül, hogy a robot ilyen jellegű teljesítésének követelése és maga a robot mennyisége jelentette az egyik legnagyobb terhet az uradalmi jobbágyok számára. A diósgyőriek panaszából is pregnánsan kiderül a robot erdei munkára történő fordításának súlya: „... a meg vágott épületekhez való fákat Lakossaink némellyek négy marhán, némellyek két marhán, akinek kicsodás ereje volt, hol D.Győrben, hol Miskolcra, hol pedig Keresztesre ingyen el hordtuk.”¹⁶ A kápolnaiak: „az Bikkre gerendaert, szarufáert, veszőkért, karókért küldték.”¹⁷ A parasznyaiak, radistyaniak, varbóiak egyöntetűen vallották, hogy „... igenis vallyuk; mert az Bikkül gerendát, karot, szarufát, veszőt, követ hordunk minden esztendőben a^o Dominium reszire Miskolcra, és D.Győrben, Sövény fonásra is hajtunk.”¹⁸ Ezeknek a sokszor szenvedélyes panaszoknak az igazi tartalmát akkor érthetjük meg helyesen, hogyha rámutatunk milyen famennyiség kitermelésére és szállítására voltak kötelezve a jobbágyok. Az uradalom visszaváltása előtt a falvak és mezővárosok lakossága összesen 86 öl, a visszaváltást követően, az 1750-es és 1760-as években pedig már 1829 öl fa kitermelésére és szállítására voltak kötelezve. (1 öl famennyiség 1×1 öl alapterületű és 3 láb magasságú farakást jelentett.)¹⁹

Az uradalom visszaváltását követő években a fakitermelés növelését elsősorban a nagyméretű uradalmi építkezések indokolták, mint ez a különböző feljegyzésekből is kiderül. 1755 után alakultak ki az uradalmi központok Diósgyőrben és Kövesden, ekkor emelték a legjelentősebb uradalmi épületeket Miskolcon is. 1758-ban épült fel a *prefektusi ház* és 1764-ben emelték az *uradalmi perceptori és ispáni lakokat* is. Az új malmok, ser- és pálinkafőző házak, az uradalmi boltok és korcsmák építésére, a régiek rendbehozatalára óriási mennyiségű épületfára volt szükség, hiszen a tetőtől az oldalfalagig szinte mindent fából építettek. Természetesen az uradalmi épületek tűzifaszükséglete is számottevő volt, hiszen számuk elérte a 40-et és ekkor még nem is említjük a gazdasági és egyéb kiszolgáló létesítmények számát.²⁰ A tűzifa és a haszonfa értékesítése ebben az időszakban még csak kis tételekben jöhetett szóba. A jobbágyfalvak és mezővárosok jelentősebb részének lakossága szabad *faizási* joggal rendelkezett, *contractusban* és *urbáriumban* rögzített joguk volt az *erdőlésre*. Az említett okmányokban rendszeresen szerepel az a kitétel, hogy „Azon ott való tilalmas Erdőben szabad lészen nékiek mindenféle fa, tűzi fának, tsak Tölgy fa nem szabad, minden féle vesző szabad, de Tölgy és mogyoró nem szabad”. Sőt egyes településeknek még az építkezésekre is jelöltek ki erdőterületeket. Így főként a telepítvényes községeknek, a petri, kisgyőri, felsőgyőri és varbói lakosoknak: „Házaknak

16. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár (a továbbiakban: BAZmLt) BmLt.Bvm. Nemesi kgyi.Act.pol.XXII.I. 251. 94.

17. BAZmLt.BmLt. Nemesi kgyi. Act.pol.XXII.I. 251. 149–150.

18. BAZmLt.BmLt. Nemesi kgyi. Act.pol. XXII.I. 251. 101–102., 104.

19. Veres László 1978–79. 201–205.

20. Veres László 1977. 38–42.; OL. Delin 6–579. A diósgyőri koronauradalom összeírása 1775 augusztusában.

építésére a mely része az Erdőnek fogh nekiek kimuttatni, aztat is nem többet fognak abban és ottan erdőnek kivágni.”²¹ Természetesen a tűzifáért és a faanyagért fizetni kellett, de az ebből befolyó bevétel a gazdasági kimutatások szerint elenyésző volt az összuradalmi jövedelmek sorában. Az 1770-es években kezdett érződni Grassalkovich Antal kamarai elnök 1755-ben megfogalmazott rendeletének hatása, amely a tűzifa és az épületfa értékesítését kívánta szorgalmazni és az értékesítésből származó uradalmi jövedelmek emelését célozta. A rendelet szövege a következőket tartalmazta:

„Az igen nagy kiterjedésű . . . diósgyőri erdőkből (amelyek nélkül a szomszédos terület nagy része sem tud megmaradni) nagyobb jövedelmet kell húzni. Ezért el kell törölni az eddig gyakorolt faeladási módszert (ami az volt, hogy a zálogbérlők által gondozott uradalomban írást osztogattak az extraneusnak, minden pár ökre után két forint lefizetése ellenében, amely szerint tudniillik például ha hat forintot fizetett egy ilyesfajta telepes, akkor hat ökrös szekerekkel egész évben szabad volt számára a faizás), és elrendeltetik a jövőre nézve, hogy a taxa minden egyes pár, száraz fát szállító igavonó marha után 12 krajcár legyen s ezt a pénzt – cédula ellenében – mindenki annyiszor fizesse le, amennyiszor fáért megy az erdőbe, s a cédulát a szerzte az erdőben felállítandó helyeken vegye át. Hogy lehetne azonban ennek a módszernek a segítségével mindenféle csalást eleve kizárni és megelőzni? Ha valaki faizás céljából megy az erdőbe, mindenképpen csak két úton mehet, és a már lefolytatott vizsgálat alapján ki is van jelölve a két átkelőhely: az egyiket Diósgyőr mezővárosa fölött, a másikat pedig Diósgyőr területén kell felállítani. Mindkét helyen két számvevő és ugyanannyi, melléjük rendelt erdész lakásul szolgáló faházat kell építeni mennél gyorsabban, e házak pedig két szobából, egy konyhából és egy kamarából álljanak.

Hogy pedig ezt a dolgot mennél pontosabban lehessen végrehajtani, a prefectus úr adjon egy bizonyos mennyiségű nyomtatott és megszámozott utalványozó cédulát a számvevőknek. Akik fát akarnak, azok közvetlenül a számvevő előtt jelentkezzenek, ő pedig írja rá a cédulára a kérelmező nevét, igavonó marháinak számát és a kifizetett összeget s adja át a cédulát a kérelmezőnek, hogy az magát igazolni tudja az erdőben a többi erdőőr előtt. Amikor pedig a kérelmező megrakott szekerekkel visszatér ugyanerre az átkelőhelyre, adja vissza a cédulát a számvevőnek. E rendelkezésnek megfelelően a számvevő vezessen saját naplót, a beszedett pénzt pedig egy lezárt perselybe gyűjtse össze (amelynek kulcsát a prefectus úr fogja őrizni), továbbá őrizze meg a visszakapott cédulákat és azokat – naplójával és a persellyel együtt – minden vasárnap adja oda a prefectus úrnak. A prefectusnak pedig kötelességében fog állni, hogy a cédulákat összevesse a naplóval és a perselyben levő pénzzel, ha valami hiányosságot talál, azt eligazítsa, majd pedig hogy a visszakapott cédulákat elégesse és – ha a szükség úgy kívánja – ismét ellássa új cédulákkal a számvevőket. Mivel pedig ezekből az erdőkből tűzifán kívül épület- és egyéb fákat is szoktak vinni, ezért a számvevők eligazítása végett a következő faárak rendelkeznek el:

Mindenféle és fajta fák után fizetendő adók

Száraz tűzifáért minden pár igavonó marha után	– ft. 12 kr.
Mesteremberek szerszámaihoz való és épületekhez szállítandó, nem gyümölcs- termő fákért, minden iga után	– ft. 30 kr.
Száraz darab, hordónak való rendes dongáért	– ft. 24 kr.
Egy pár nagyobb, kádra való donga után	– ft. 6 kr.
Kerítésnek való karó párjáért	– ft. 3 kr.
Egy szekér kerítéshez való vesszőért, minden egyes iga után	– ft. 12 kr.
Ezer darab hasított szőlőtámasztó karóért	1 ft.
Ezer darab Berek karó nevű kerek karóért	– ft. 30 kr.
Egy darab nem faragott Szarufának nevezett gerenda	– ft. 2 kr.
Egy kifaragott gerendáért	– ft. 3 kr.
Egy tucat fanyélért	– ft. 3 kr.

21. HmL. Egri Érseki Gazdasági Levéltár. 731. rakt. köteg. Nr. t/707.

Egy tucat igáért	– ft. 18 kr.
Egy szekérhez való tengelyért	– ft. 3 kr.
Száz darab lécznek nevezett deszkáért	– ft. 50 kr.
A nagyobb fákért, amelyekből szélesebb teknőket lehet készíteni minden öl után	– ft. 30 kr.
A közepesekért ölenként	– ft. 20 kr.
Rendes kis teknőknek valókért ölenként	– ft. 15 kr.
Egy szekér szénáért	1 ft. 30 kr.

A kisebb eszközökből, mint amilyenek például a faedények, a fatányérok, famozsarak, fatalak stb. elkészítettnek a tizedrészét kell az uradalomnak beszolgáltatni.”²²

Az uradalom gazdasági életét irányító szervek számítása szerint évente 4–5000 öl fa kitermelésére lehetett számítani. Természetesen ebbe a famennyiségbe nem számították bele az erdőbirtokokon levő ipari üzemek, így az üveghuta faigényét. A 4000–5000 öl fából 2000 öl kitermelését a jobbágyok robotja biztosította volna, míg a többi részt a vásárlók, illetve az uradalmi erdei munkások, (akik többnyire idegen ajkú bevándorlók voltak) munkája. A számítások szerint a visszaváltást követő időszakban mintegy 2–2,5 ezer öl fa felhasználását maga az uradalom igényelte. Ebből évente 1000 öl kellett a ser- és pálinkafőző házak üzemeltetésére és több mint 1,5 ezer öl az építkezésekre. A többi famennyiséget szánták eladásra, amelyből az uradalomnak kb. 2000 Ft jövedelmet, bevételt kellett volna biztosítani.²³ Már korábban láthattuk, hogy az uradalom által a jobbágyok ingyenmunkája nyomán tervezett famennyiség kitermelése nem érte el a tervezett szintet. Sajnos a számvevő hivatalok kimutatása sem maradt fenn, így nem tudjuk, hogy a fa eladásából tervezett mintegy 2000 Ft bevétel teljesítése sikerrel járt-e. Az uradalmi gazdasági kimutatások arra engednek következtetni, hogy a faeladás alig eredményezhetett kezdetben évente 500 Ft-nál nagyobb jövedelmet és csak az uradalmi építkezések befejezése után érte el a bevétel az 1755-ben tervezett szintet. 1775 után szerepelnek 5–6000 Ft-os tételek az uradalmi kimutatásokban. Ebben természetesen már a vashámor favásárlása is szerepelt. Tehát reálisan mintegy 3000 Ft jövedelem folyt be a fa értékesítéséből.²⁴

A fa értékesítéséből származó, mintegy 3000 Ft jövedelmet tekintve több következtetés levonására adódik lehetőségünk. Az 1770-es években teljesült az az eredeti, 1755-ben is megfogalmazott elképzelés, amely – s itt természetesen nem vesszük figyelembe a vashámor és az üveghuta faszükségletét – évente 4–5000 öl fa kitermelését és hasznosítását tűzte célul. Ha leszámítjuk a ser- és a pálinkafőző házak igényét, akkor a korábbi uradalmi célokra felhasznált famennyiségből mintegy 1,5 ezer öl felszabadult és értékesítésre szolgált. Ezt a feltételezést mindenképpen alátámasztja az, hogy 1775-re jórészt befejeződtek az uradalmi építkezések és már nem volt épületfára olyan szükség, mint az uradalom visszaváltását követő években. A további 2,5–3,5 ezer öl famennyiséget pedig részben a jobbágyok, részben pedig az *idegen erdei munkások* termelték ki.²⁵ Ebből a

22. BmL./601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 718. sz. irat. Urbarium regii Coronalis domini Diósgyőr 1756.
23. Finanzarchiv. Hoff. Ung. rote Nr. 743. Conscriptio Perceptorii Domini Diós-Győr 1756/57.
24. BmL./601. A diósgyőri koronauradalom iratai. Perceptorium Fixorum Censum et Arendarum RCoronalis Domini Diós-Győr pro Anno militari 1778/79.; 1780/81.; 1786/87.
25. Az idegen munkások betelepülésére vonatkozóan L. Sipos István 1958.

jobbágyok részesedése, mint ezt már korábban tapasztalhattuk, az *úrbérrendezés*ig közel 2000 öl fa volt. Ez a részesedési arány azonban 1770 után, vagyis az úrbérrendezést követően jelentősen megváltozott. Az úrbérrendezés során előírt kötelező *tűzifa-szolgáltatás* igen nagy mértékben csökkentette a jobbágyok által kitermelt fa mennyiségét. Az urbáriumok adatai szerint a jobbágyok által *tűzifa címén* beszolgáltatott fa mennyisége 103 1/4 öl volt. Ebből az egyes települések a következőképpen részesedtek:

<i>Diósgyőr</i>	17 1/8 öl
<i>Miskolc</i>	–
<i>Kövesd</i>	–
<i>Keresztes</i>	–
<i>Kisgyőr</i>	25 6/8 öl
<i>Petri</i>	10 1/8 öl
<i>Bábonya</i>	12 öl
<i>Kápolna</i>	16 5/8 öl
<i>Radistyán</i>	3 2/8 öl
<i>Parasznya</i>	6 öl
<i>Varbó</i>	12 4/8 öl
<i>Felsőgyőr</i>	–
Összesen:	103,25 öl. ²⁶

Ezek az adatok bizonyítják, hogy a jobbágyok által tűzifa-szolgáltatás címén kitermelt fa mennyisége az 1770 előtti időszakhoz képest több mint 1700 öl-lel csökkent. Ezt a hiányt vagy robot címén, vagy pedig pénzben történő ellenszolgáltatás fejében részben a jobbágyok termelték ki továbbra is, mint erre találunk utalásokat, részben pedig a betelepített szlovák, rutén favágók vágták és még további 3–4000 ölet is.²⁷ Nyilvánvaló, hogy a helyes viszonyítások elvégzésére csak pontos kimutatások alapján lehetne törekedni, de sajnos ezek az iratok eddig nem kerültek elő. Feltehetően ezek az iratok is Tótsóvárra kerültek, mint a XIX. század végén több fontos uradalmi okirat és az egyes leszerelt uradalmi objektumok berendezési tárgyai is.²⁸

Hasonlóképpen nem áll módunkban arányokat felállítani a kitermelt és értékesítésre szánt famennyiség felhasználását illetően sem. Az erdőgazdálkodási tervek megszületése után – a korábbi *szálfairtásos művelés* helyett – kötelezően a *tarvágás* érvényesült, vagyis a művelésre kijelölt területet teljes egészében, az utolsó szálig kiirtották. A kitermelt fákat tüzelésre, építkezésre egyaránt hasznosították és emellett igen jelentős volt az ipari felhasználásra, ezen belül is a faszénégetésre és mészégetésre használt fa mennyisége is. Tudomásunk van arról is, hogy az üveghutától függetlenül – zsidó bérlők – *hamuzsír-főzéssel* is foglalkoztak. Sajnos ezeknek az iparoknak a fapelhasználásáról sincsenek kimutatások, legfeljebb közvetett adatok állnak rendelkezésünkre. A már korábban is említett utalások adatain túl tudjuk még azt is, hogy 1755 előtt 1 hordó mész égetéséért 15 dénárt szedett az uradalom és „kerékgyártáshoz és méhkaptár- és kaptafa készítéséhez, és más

26. Az adatokat L. Román János–Tóth Endre 1977. 7, 15, 23, 27, 33, 37, 41, 53.

27. Sipos István 1958. 20. utal többek között arra, hogy a vashámor építése előtt már betelepültek idegen erdei munkások.

28. Erdészeti Lapok. 1898. évf. Árverési hirdetések. Enyedi János 1907. 40–41.

efelekhez szükséges fák megszerzéséhez” ölenként 20 dénár volt a *cédulapénz*.²⁹ A visszaváltás után mészégetéskor „három vedres hordó” esetén 9 krajcárt kellett fizetni.³⁰

A fakitermelésre szánt erdőségek a *Kneidiger–Mogyoróssy-féle erdőgazdálkodási terv* érvénybe lépése idején, a korábban közölt adatok figyelembevételével, évente átlagosan két parcellát, tehát a három vágási sáv közül kettőben mintegy 8000 ölnyi fát adó területet jelentettek. Fennmaradt még a harmadik sávban 4000 öl fát adó terület. Az itt évenként kitermelt fát az uradalom szervezeti keretén kívül eső jobbágyfalvak vágták ki saját szükségletükre és a fáért munkával fizettek az uradalomnak. A különböző gazdasági kimutatásokból kiderül, hogy a mályinkaiak, tardonaiak, cserépfalusiak, zsérciek, ónodiak, arnótiak, sőt még a csátiak is jártak ide fáért és ellenszolgáltatásként munkával fizettek érte az uradalmi szőlőkben, ahol a kapálástól, nyitástól kezdve a szüretelésig a legkülönbözőbb feladatokat látták el. Ezeken túl szállítást végeztek és szükség esetén az építkezésekhez is munkaerőt biztosítottak. Hozzájuk csatlakoztak még a Bükkben létesült telepítvényes községek lakói is, a hámoraiak, ó- és újhutaiai, akik tűzifa és épületfa-szükségletüket az előbbiekhöz hasonlóan szerezték be.³¹ Összességében látható tehát, hogy az erdők gazdasági értéke igen jelentőssé vált az uradalom visszaváltását követő évtizedekben és ez a fejlődés az 1770-es évek végére érte el tetőpontját, amikor az összes uradalmi bevételnek mintegy 1/5-e származhatott az erdők fáinak értékesítéséből. Ez elsősorban a vashámornak és az üveghutának eladott famennyiségből, a tűzifa- és a haszonfaként értékesített fából származott. Az erdőbirtokon azonban a fán kívül más jövedelemforrások is léteztek. Mindenekelőtt ilyen jövedelemszerzési lehetőségeknek számítottak az ún. „erdei ürességek”, a legelők, amelyeket rendszeresen bérbe adtak. Ilyen legelők voltak a *Cseh-völgy*, a *Leány-vár*, a *Pohrágyi-völgy*, a *Kék-mező*, a *Nagy-* és a *Kis-Mező*, a *Tebe* és a *Szent Lélek*-nek nevezett részek. Egy-egy ilyen legelő bérleti díja átlagosan 50–100 Ft között mozgott az 1755–1785 közötti időszakban.³² Természetesen ezek bérbeadásakor mindig szerepet játszottak az erdővédelmi szempontok is. Rendszeresen előfordulnak a bérleti szerződésekben azok a kitételek, amelyek tiltják a fák kivágását, sőt még a hullott fának a szedését is. Az „erdei ürességek” mellett jövedelmet hajtott továbbá a kőbányászat is. 1755-ben 30 Ft volt egy kőbánya bérleti díja, az 1780-as években már 50 Ft és egy újonnan megnyitott bányáé 100 Ft.³³ Számottevő bevétel származott a makkoltatásból is. Az uradalom visszaváltásakor 18 krajcárt kellett fizetni egy sertés makkoltatásáért, ezt az összeget később 30 krajcárra emelték, de alkalmanként természetben, tized formájában szedték a makkoltatás díját.³⁴

29. HmL. Egri Káptalan magánlevéltára. Nagypréposti iratok III. Miscellenae XII–2/d

63

conscriptio dominii Diós Győr 1744.

30. BmL./601. A diósgyőri koronauradalom iratai 718. sz. irat. Urbarium regii Coronalis dominii Diósgyőr 1756.

31. Erre vonatkozóan L. OL. E. 697. Szerződések Diósgyőr–Tokaj. 17–19. század.

32. BmL./601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 718. sz. irat. Urbarium regii Coronalis dominii Diósgyőr 1756.

33. BmL./601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 469. sz. irat. Az uradalom látogatását illető kérdések és válaszok. 1784.

34. BmL./601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 718. sz. irat. Urbarium regii Coronalis dominii Diósgyőr 1756.

Az erdőbirtokoknak az uradalmi birtokpolitikán belüli fontos gazdasági tényezővé válására végső soron az 1784. évi *kamarai vizitáció* feljegyzései, „az látogatását illető kérdések és válaszok” c. jegyzőkönyv adatai világítanak rá érzékletesen. A közel 40 oldalas jegyzőkönyvben szinte minden erdőgazdálkodással kapcsolatos kérdésre választ kapunk. Szól arról, hogy a Kneidiger–Mogyoróssy-féle erdőgazdálkodási terv alapján folyik az erdők hasznosítása, „Saját külön erdővel egyetlen helység sem rendelkezik, de az uradalom megengedi jobbágynak, hogy bármelyik helység a saját területén levő erdőből mind épületre való, mind pedig tűzifával ellássa magát”, természetesen fizetség ellenében. A „szárás és itt-ott heverő, lehullott gallyat minden megszorítás nélkül szedhetnek, de a favágás nem másképpen, csak egy bizonyos szokásos összeg lefizetése ellenében engedtetik meg nekik”. Az erdőségekből „Mindenféle, nem csak épületekhez jó, hanem iparosok és mesteremberek által keresett fa is van” és az „erdészeti hivatalban igen nagy a buzgalom az erdők állapotának megőrzésére”. Az erdők területén „Jobbágyföldek sehol nincsenek. Parasznya és Varbó helységek lakosai azonban birtokolnak részeket az erdőben, amelyeket berkek kiirtásával nyertek, de semmiféle mód nincsen arra, hogy ezek helyében máshol és más réteket jelöljön ki az uradalom”. A diósgyőri uradalom tisztartói arra a kérdésre, hogy „vajon az erdők elégségesek-e az uradalom és a jobbágyok szükségleteire, mind tűzifa, mind pedig az épületfa tekintetében, beleértve az idehelyezett katonaság igényeit is?” egy szóval, tömören így válaszoltak: „Bőségesen”. S amikor a vizitációt készítő kamarai hivatalnokok az iránt érdeklődtek, hogy milyen ásványkincsek és manufaktúrák találhatók az uradalomban, ismét a bükk-i erdőbirtokokat jelölhették meg a válaszadók feleletükben: „Sós forrásai, kősója, sós földje, márvány, reze, gránitja és értékesebb kővei nincsenek az uradalomnak, csupán a helységek némely területein található egy kevés szoda. Vasérce van Diósgyőr területén, ahol fel is dolgozzák a vasat, s ezüstbányái is vannak, amelyeket Höring helytartó úr és Filszky számvevő urak művelnek hűségesen. Hamuzsirt az elmúlt években égettek zsidó bérlők, de nem volt belőle hasznuk s ezért az égetés abbamaradt. Van üveghuta is, amely jó minőségű árut termel; ez évi 500 forintért van bérbe adva. Ezen kívül semmilyen más manufaktúra nincsen.”³⁵

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy 1755 után, az addig zálogban levő uradalom visszaváltását követően egy tervszerűnek nevezhető uradalmi birtokpolitika kezdett megvalósulni, amely a XVIII. század utolsó harmadában hozta meg legfontosabb eredményeit, éppen a Bükk hegység erdőbirtokainak gazdasági hasznosításában.³⁶ Ez a sok szempontból merkantilista jegyeket mutató gazdasági elképzelés *Grassalkovich Antal* kamarai elnök személyes irányításával kezdett tért hódítani és a gazdálkodás jellemző jegyeinek kialakulása éppen az általa 1755-ben kibocsátott urbáriumnak köszönhető. *Grassalkovich* világosan látta azt, hogy az uradalomból származó jövedelmek emelésének alig járható útja a majorsági birtok fejlesztése. Ennek okai részben a termőterületek szűkös voltából, részben a paraszti árutermelés bortermelés irányában történő eltolódásából fakadtak. Bár *Grassalkovich* kísérletet tett a jobbágyság úrbéri terheinek egységesítésére, hogy az adófizető népet több adó fizetésére képessé tegye, mint ezt az általa kiadott urbáriumok és megkötött *contractusok* jelzik, de ezek csak a gazdaság racionalizálását segítették elő.

35. BmL./601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 469. sz. irat. Az uradalom látogatását illető kérdések és válaszok. 1784.

36. *Veres László* 1977–78.

A kamarai elnök világosan látta, hogy a jobbágyság szolgáltatásai, az említett okok miatt, alig válhatnak számottevő jövedelmi forrássá, inkább más ágazatok, a földesúri haszonvételek bérbeadása, a bortermelés jövedelmének elvonása és nem utolsósorban az ipar és az erdőgazdálkodás intenzívebb fejlesztése válhat járható úttá az uradalmi jövedelmek emelésében. A bortermelés jelentőségének érzékeltetésére, ill. a bortermelés hasznának elvonására tett kísérletek közül elsősorban a Miskolcra telepített ún. görög kereskedők megadóztatását kell említenünk. Az általuk fizetett adó összege évente megközelítőleg annyit tett ki, mint a mezővárosok és jobbágyfalvak *cenzuális adója* és a különböző földesúri haszonvételek megváltása címén fizetett adók együttes összege.³⁷ Mint erre már utaltunk, a jövedelmek sorában a földesúri haszonvételek bérbeadása, a különböző uradalmi épületek, boltok, üzletek stb. bérlet útján történő értékesítése volt a másik forrás. S végül a harmadik legfontosabb jövedelmet szolgáltató forrásnak az uradalom földterületének túlnyomó részét kitevő erdőségek számítottak, amelyek gazdasági hasznosítása az erdőgazdálkodás korszerűnek nevezhető módszerei valóra váltásával bontakozott ki. Az erdők fájának értékesítésén túl azért is különös fontosságot kell tulajdonítanunk az erdőbirtokoknak, mert itt kezdődött meg a manufaktúrák alapítása, az iparfejlődés, amely végül is egyenesen ívelt a gyáripar kialakulásáig, s ennek legszembetűnőbb példája végső soron a diósgyőri vasgyár létrehozása volt a XIX. században.

IRODALOM

- Bedő András*: A magyar állam erdősegeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. Bp., 1885.
- Dobrossy István*: A görög kereskedők szerepe és jelentősége Miskolc 18. századi üzlethálózatában. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 15. Miskolc, 1975. 21–32.
- Eckhart Ferenc*: A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon 1780–1815. Bp., 1958.
- Enyedi János*: A diósgyőri erdőgazdálkodás ismertetése. Ungvár, 1907.
- Herczog József*: A magyar kincstár háborús hitelműveletei Grassalkovich kamaraelnöksége idején. Századok LVIII. (1924) 433–461.
- Hóman Bálint–Szekfű Gyula*: Magyar történet IV. Bp., 1935.
- Nagy István*: A magyar kamara 1686–1848. Bp., 1971.
- Román János–Tóth Endre*: Mária Terézia-kori urbáriumok a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltárban. Borsodi Levéltári Füzetek 5. Miskolc, 1977.
- Soós Imre*: A Diósgyőr-hámori vasgyár (1770–1870) *Kiszely Gyula* (szerk.): Vázlatok a diósgyőri vaskohászat 190 éves történetéből (1770–1960). Miskolc, 1960. 7–38.
- Szilas Géza–Kolossváry Szabolcsné*: A diósgyőri kincstári uradalom erdőgazdálkodása. *Szilas Géza–Kolossváry Szabolcsné* (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1975. 140–174.
- Veres László*: Majorsági birtokok a diósgyőri koronauradalomban a jobbágyfelszabadítás időszakában. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 16. (1977) 36–42.
- Veres László*: A kamarai gazdálkodás kibontakozása a diósgyőri koronauradalomban. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVII–XVIII. (1978–79) 199–213.
- Veres László*: A Bükk hegység üveghutái. Miskolc, 1979.

37. *Dobrossy István* 1975. 21–32. A szerző részletes adatokat közöl a görögök tevékenységéről és a borértékesítésben betöltött szerepükről.

DIE BEDEUTUNG DER WALDGRUNDBESITZE IN DER WIRTSCHAFT DER DOMÄNE VON DIÓSGYÖR IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES XVIII. JAHRHUNDERTS

(Auszug)

Der Beginn der planmässigen Waldwirtschaft in der Domäne von Diósgyőr ist das letzte Drittel des XVIII. Jahrhunderts. Da wurden die ersten Pläne zur Waldwirtschaft ausgearbeitet, die die Holzgewinnung geregelt und die Neuanpflanzung der Wälder vorgeschrieben haben. Der Kern des Planes von 1779 – von Andreas Kneidiger und Antal Mogyoróssy zusammengestellt – war der folgende: die Wälder wurden in Schnitzzonen geteilt, in je drei Zonen wurde 100–100 Streiche bewilligt. Der Streich bezeichnet ein Gelände, wo in einem Jahr 4000 Klafter Holz ausgeforstet sein kann. In dem Plan wurde auch die Zeitperiode der Beforstung von den Streichen festgelegt.

Der Grund der planmässigen Waldwirtschaft war die Vergrößerung der Bedeutung von den Waldgrundbesitzen in Diósgyőr. Einerseits hat es der Wiener Hof erduldet, dass sich in die Wälder der Bükk-Gebirge Eisenindustrie ansiedelt, infolgedessen war die traditionelle Waldwirtschaft zum Holzbedarf der Eisenaufarbeitung nicht mehr genügend. Andererseits war die Holzverwertung eine Möglichkeit zur Erhöhung des Einkommens in der Wirtschaft der Domäne. Die Abforstung war zu Beginn eine Arbeit der Fronbauer, in einem Jahr etwa 5000 Klafter, das Einkommen des Holzverkaufs bedeutete das Fünftel von den Gesamteinkommens der Domäne.

Seit den 70-er Jahren des XVIII. Jahrhunderts haben die Holzarbeiten in einem immer grösseren Masse fremde Waldarbeiter, slowakische und ruthenische Holzhacker gemacht. Seitdem hat nämlich – infolge der Urbarregelung – das verbindliche Holzhacken der Fronbauer abgenommen.

In den Wäldern arbeiteten Glashütten, Steingruben, die Waldwiesen wurden mietweise nutzbar gemacht, die Wälder haben das Hausgewerbe und die Zünfte mit Grundstoff versehen.

Die Verordnungen, die Wälder nutzbar zu machen, sind vor allem dem Präsident der ungarischen Kammer, Antal Grassalkovich zu verdanken. Im Jahre 1775, als die Domäne von Diósgyőr nach Jahrhunderten aus Pfand eingelöst wurde, hat er die Einführung der rationalen Waldwirtschaft betrieben. Antal Grassalkovich hat zum ersten Mal einen Entwurf zum Ausbeuten der Einkommen von der Wald ausgearbeitet. Eigentlich wurde es nach seiner Konzeption ermöglicht, dass die Waldgrundbesitze dem Weinbau und dem Verpachten gleichstehende Einnahmequelle bedeuteten.

László Veres